

Spółeczność międzynarodowa w historycznym rozwoju

Termin „spółeczność międzynarodowa” opisujący krąg podmiotów uczestniczących w międzynarodowym obrocie dotyczy zjawiska ewoluującego przez wieki;

Etapy ewolucji spółeczności międzynarodowej:

Te etapy ewolucji na linii czasu łączyć będziemy z:

- okresem Średniowiecza [476/800/1492];
- okresem doby Nowożytnej [1492-2017/18], dzieląc go na:
 - podokres 1492-1789;
 - podokres 1789-2017/18; ten zaś na:

lata 1789-1914/18 i,
lata 1914/18- 2017/18;

Spróbujmy dokonać przeglądu okresów (i podokresów, lat) kontrastując ich znamiona w odwołaniu do dostrzeganych z perspektywy upływającego czasu:

- a. założeń ideowych przyjętych w obrębie spółeczności międzynarodowej danego okresu;
- b. cech podmiotów tworzących spółeczność;
- c. komentarzy nauki w przedmiocie reguł prawa normujących relacje członków spółeczności międzynarodowej, oraz
- d. zbiorów reguł normujących relacje i ukształtowanych instytucji w obrębie spółeczności międzynarodowej danego okresu.

I. Okres Średniowiecza [476-800-962-1054-1492]

1. Założenia ideowe przyjęte w obrębie spółeczności międzynarodowej.

„Elementem jednoczącym świat średniowieczny było zinstytucjonalizowane chrześcijaństwo... Pustkę, jaka pozostała po upadku cesarstwa rzymskiego, wypełniała rosnąca świadomość chrześcijaństwa – nie tylko jako wspólnoty religijnej, ale także jako spójnego bytu politycznego. Przywódcy chrześcijaństwa zarówno duchowi, jak i polityczni, związani z kolejnymi okresami jego dziejów – stopniowo przejmowali rolę rzymskich cesarzy. Na Zachodzie, gdzie cesarstwo zaczęło się rozpadać najwcześniej, biskup Rzymu był tym, który stworzył pojęcie nowego ładu opartego na połączonej władzy Kościoła łacińskiego i katolickiego cesarza.”

„(...) centralnym wątkiem średniowiecza była reorganizacja świata chrześcijańskiego, czyli przekształcenie go w nowy system imperiów (renovatio imperii)” (Davies).

Podjęmowano te próby na Zachodzie, jak i Wschodzie (1054).

2. Podmioty spółeczności międzynarodowej - chrześcijańskiej.

Idea porządkująca świat łacińskiego chrześcijaństwa (wspólnota, spójny byt polityczny – *res publicae christianitatis* - „Rzeczpospolita Chrześcijańska”) była jasna,

a podmiotowo (politycznie) opiera się na bliźniaczych filarach dwóch autorytetów: władzy doczesnej z cesarzem na czele oraz władzy duchowej sprawowanej przez papieża.

Interesująco opisuje świat łacińskiego chrześcijaństwa jako w pełni samodzielny krąg cywilizacyjny, nie tylko polityczny, prof. Kłosowski. Jego tkanką jak zauważa były łączące całą przestrzeń chrześcijańska, tworzona od X wieku struktura kościelnych wiejskich parafii, w których do XVIII-XIX wieku mieszkała, jak pisze „przygniatająca większość ludności Europy.” Stwierdza, iż „Poprzez parafię człowiek ma zarazem świadomość przynależności do wspólnoty uniwersalnej, Kościoła, także do „Rzeczypospolitej Chrześcijańskiej”. Można śmiało powiedzieć, że ta Rzeczpospolita była przede wszystkim rodzajem federacji parafii. Poza wsiami sieć tych parafii umacnia się (...) w miastach. W początkach XIV w. sto kilkadziesiąt tysięcy takich parafii tworzy wyraźnie wyodrębniony w świecie krąg cywilizacyjny. Przez setki lat tworzyły one podstawowe ramy życia dla przygniatającej większości mieszkańców Europy.” (Kłoczowski)

Kwestia relacji między przywołanymi - papież/cesarz - autorytetami pozostawała otwarta i zakodowana była w pytaniu: "*Kto będzie przewodził "Republice" narodów chrześcijańskich" ?*

Z jednej strony bowiem przyjęte przez Grzegorza VII w XI wieku (1075 roku) *Dictatus Papae* reguły jasno wskazywały, że:

- władzę zwierzchnią nad władcami świeckimi sprawuje papież;
- jest mediatorem i arbitrem we wszelkich sporach między nimi;
- zachowuje prawo składania z urzędu grzesznych władców;
- jak i prawo zwalniania z przysięgi na wierność jego poddanych;
- znoszenia praw, które w jego opinii są sprzeczne z prawem boskim, prawem natury.

Z drugiej zaś strony juryści cesarscy byli autorami formuł, wg których

"Wszyscy królowie sprawują swe rządy pod kontrolą cesarską";

"Nowe monarchie są prowincjami cesarstwa";

"Królowie są jedynie królami prowincji".

Kim są, jak postrzegać „wszystkich królów” i w jakich relacjach wobec siebie pozostają ?

Obok naturalnej relacji podporządkowania wobec rywalizujących z sobą papieża i cesarza, relacje w środowisku „wszystkich królów” określa struktura lennych (personalnych) relacji między nimi.

Skutkiem lennego porządku jest to, że

(...) wasale dzierżyli lenna od kilku seniorów, którzy mogli wejść ze sobą w konflikt; niekiedy wasal z racji jednego lenna stawał się zwierzchnikiem swego seniora z innego tytułu. Zasada wierności stawała się w takich warunkach skomplikowana, wręcz iluzoryczna. Poważnie utrudniało to proces budowy państwa. Pojęcie państwa z trudem tylko przystaje do owych struktur osobistych zależności... W nauce niemieckiej przyjęł się więc termin *Personenverbandstaat* – państwo więzi osobistej – odróżniającej państwo średniowiecza od nowożytnego, czyli terytorialnego.” (Mączak).

(1) Miarą „skomplikowania” relacji niech będzie przykład Henryka Plantagenet’a hrabiego Andegawenii (Anjou), który poślubił Eleonorę, spadkobierczynię dynastii normandzkiej, władającej Anglią od 1066 roku, a jednocześnie dziedziczką rozległego księstwa Akwitanii. Powodowało to, że we władaniu króla

Anglii Henryka II (1154) będącego formalnie wasalem króla francuskiego znalazła się większość ziem francuskich tj. Normandia, Bretania, Andegawenia i Akwitania.

„Uporządkowaniu” relacji anglo-francuskich służyła toczona w latach 1337 – 1453 tzw. wojna stuletnia.

(2) Na organizm Cesarstwa [*Świętego Cesarstwa Narodu Niemieckiego* - pojęcia opisującego realną lub zakładaną przestrzeń cesarskiej władzy lokowaną w ręku germańskich władców – od 962 r – Otton I Wielki] składało się w przedziale wieków XI – XII, 1789 ziem – państw więzi osobistej - *Personenverbandstaat*.

„Istotę świata średniowiecza charakteryzuje to, że ośrodki władzy miały każde różnie skonfigurowane uprawnienia. Żaden z nich nie był suwerenny, wszystkie poddane były chrześcijańskiemu ideałowi wspólnoty, którego znamiona określały dwa przesłania: równości wszystkich bez wyjątku ludzi przed Bogiem oraz istnienia braterskiej wspólnoty wiernych, Papież i cesarz, monarchowie, baronowie, książęta, biskupi i rycerze wszyscy żyli zatem w świecie rządzonym przez reguły chrześcijańskiego *common law*, które ich wzajemnie wiązało, umocowywało do działania i ograniczało w działaniach. Nikt nie był w istocie rzeczy najwyższy. Jak figury szachowe, nie byli do siebie podobni, każdy miał swoje własne przywileje. W świecie współczesnym, państwa są wszystkie podobne do siebie w swoich przywilejach, każde z nich jest suwerenne, i nie istnieje żaden wspólny ideał, który by je wiązał, poza może powszechnym porozumieniem co do tego, aby szanować wzajemnie swoją suwerenność.” (Philpote)

3. Reguły normujące relacje w obrębie społeczności *res publicae christianitatis* (reguły chrześcijańskiego *common law*).

Zamysł *renovatio imperii* zakładał budowanie imperialnej tkanki, której spójność była pochodną dobrego prawa.

Także prawa pozwalającego papieżowi lub cesarzowi dyscyplinować społeczność *Personenverbandstaat*. Problem tylko w odwołaniu do jakiego prawa ?

Prawa takiego nie są – tak papież jak i cesarz - zdolni stworzyć, wygenerować *ad hoc*. A prawa uniwersalnego potrzebują. I prawo takie znajdują...

Prawo rzymskie – kodeks Justyniana (VI n.e.) – obejmujący:

Kodeks - kilka tysięcy ustaw cesarzy rzymskich;
Digesta - 50 ksiąg - wybór dzieł klasycznych znawców prawa *iurisprudentes*;
Instytucje - zwięzły podręcznik do nauki prawa;
Nowele -- ustawy Justyniana i jego następców;

Opracowywane przez bolońskich glosatorów.

Prawo kanoniczne – kanony Kościoła katolickiego pochodzących z różnych źródeł.

przekazy Pisma Świętego (Stary, Nowy Testament);
pisma Ojców Kościoła tj. uczniów apostołskich;
pisma Doktorów Kościoła, (m.in. św. Augustyna, św. Tomasza z Akwinu)
postanowienia synodów, soborów powszechnych oraz ustawy papieskie (od XII).

Zbiory prawa kanonicznego: Dekret Gracjana (I poł XII), *Corpus Iuris Canonici* (XVI).

Zarówno prawo rzymskie, jak i prawo kanoniczne pozostawia w procesie normowania zachowań społecznych istotne miejsce prawu natury (łączonym co

oczywiste z prawem boskim), którego samo było w zasadniczej swej części refleksem.

4. Nauka prawa ('międzynarodowego') tamtej doby to dokonania *legistów*, *glosatorów* i *kanonistów* – komentujących, odpowiednio, reguły prawa rzymskiego i kanonicznego. Starannie wykształceni w powstających Uniwersytetach: włoskich: Bolonii (XI-XII), Padwie, Pawii, Perugii (XIII); francuskich: Paryżu, Montpellier, Orlean; angielskich (Oxford, Cambridge); hiszpańskich (Salamanca, Walencja, Compostella).

4.1. Jakie materie 'prawno-międzynarodowe' były normowane w obrębie społeczności złożonej z *Personenverbandstaat* i w odwołaniu do jakich reguł ?

prawo wojny – *ius ad bellum* i *ius in bello*– jest rezultatem:

- potrzeby eliminacji zjawiska tzw. wojen prywatnych doby Średniowiecza (św. Tomasz z Akwinu 1225-1274) – co było dopełnieniem konstrukcji wojny sprawiedliwej (*bellum iustum*) głoszonej wcześniej przez św. Augustyna (354-430);

„W rodzącym się Kościele Jezusowe zalecenie, by nadstawiać drugi policzek, było przez jego wyznawców rozumiane dosłownie, toteż wystrzegali się oni używania przemocy, która w każdych okolicznościach uważali za grzech. Dopiero Augustyn (354-430) z Hippony uznał użycie siły za uzasadnione w przypadkach samoobrony.” (Read). Wg św. Augustyna wojna sprawiedliwa to wojna prowadzona w obronie cesarstwa będącego tworem Boga. Aby można było przystąpić do wojny muszą być spełnione dwa warunki” 1. wojna musi być prowadzona przez legalną władzę; 2. jej przyczyna musi być słuszna (tj. wieść do ukarania zła i przywracać pokój). Św. Tomasz z Akwinu (1225-1274) dodał do obu warunków warunek 3. iż wojna musi być prowadzona ze sprawiedliwą intencją.

Eliminacja tzw. wojen prywatnych oznaczała, iż w świecie chrześcijańskim jedynie monarchowie – powołani na tron zgodnie z porządkiem dynastycznym - mieli prawo wypowiedzieć wojny, a więc prowadzić je (przy spełnieniu pozostałych (2) i (3) warunków) wojny sprawiedliwe.

Niektórzy autorzy (Raymond Penaforte – (1175-1275) rozszerzali pojęcie wojny sprawiedliwej uważając, że zgodnie z prawem kanonicznym, prawem boskim, każda wojna przeciwko niewiernym jest wojną sprawiedliwą. To rozszerzenie koncepcji łączy się z potrzebą uzasadnienia krucjat, a także (zbrojnych) pielgrzymek ku Ziemi Świętej doby XII/XIII wieku. Ta ostatnia teza nie była powszechnie podzielana w łonie Kościoła. Istniała istotna różnica zdań co do tego, czy niewierni korzystają z dobrodziejstw prawa boskiego, naturalnego? Sinibaldus de Fieschi (późniejszy papież, Innocenty IV) podkreślał, że wojna przeciwko niewiernym żyjącym w pokoju jest niedopuszczalna. Przy tej okazji pojawiało się pytanie, czy jest zgodne z naturalnym, boskim porządkiem rzeczy prowadzić wojnę, skądinąd „sprawiedliwą”, przeciw innym chrześcijanom, katolikom przy pomocy pogan i heretyków?

Precedensem, który postawił szczególnie ostro oba pytania w skali europejskiej – były (i) działania Zakonu Krzyżackiego najeżdżającego litewską Żmudź; (ii) następnie zaś, krzyżacka ocena wojen z Koroną, po przyjęciu chrztu przez Litwę. Najazdy ziem wschodnich, w tym najazdy na Żmudź spełniały zdaniem Zakonu kryteria wojny sprawiedliwej, z kolei działania Korony skierowane wobec Zakonu nie mogły być zdaniem Zakonu uzasadniane tą konstrukcją, bowiem w skład sił zbrojnych Korony wchodziły niekatolickie oddziały litewskie (niewiernych). Chrzt Litwy nie zmieniał w opinii Krzyżaków faktu, że wśród poddanych Jagiełły byli wyznawcy wschodniego kościoła prawosławnego i pogańscy Tatarzy – a więc niewierni – i to ich oddziały brały udział m.in., w bitwie pod Grunwaldem (1410 r.). Obie kwestie, w tym podstawowa kwestia praw niewiernych były tematem burzliwych obrad Wielkiego Soboru w Konstancji (1414 r.). Obrony tezy, że niewiernym muszą przysługiwać dobrodziejstwa prawa natury, a w szczególności, że nie mogą oni być najeżdżani bez słusznej przyczyny podjął się i znakomicie przedstawił ją, Paweł Włodkowic, jeden z posłów polskich, następca Stanisława ze Skarbimierza na stanowisku rektora Uniwersytetu Krakowskiego.

- potrzeby humanizacji, jeśli prowadzona, działań wojennych, głoszonej przez Kościół (jak i władców świeckich); wyrazem czego były szczegółowe reguły: wyłaczania

prowadzenia wojen w pewnych dniach, okresach np., Wielkiego Postu; neutralizacja miejsc kultu religijnego; nietykalność zakonników, pielgrzymów;

- potrzeb ekonomicznych - uchwała soboru laterańskiego (1179) zabroniono sprzedaży jeńców chrześcijańskich jako niewolników w ręce niewiernych; alternatywą była praktyka wykupu jeńców, względnie osadzania ich na roli, jako chłopów pańszczyźnianych;

- praktyki ustanawiania (od XV wieku) stałych armii; reguły surowej dyscypliny – zaczął rozwój uniwersalnych reguł i praktyk prowadzenia wojen (przyszłego *ius in bello*);

prawo morskie – jest rezultatem:

- rozwoju handlu morskiego: 'kodeksy', zapisy powszechnie uznanych reguł normujących żeglugę, jak i reżimy prowadzenia aktywności handlowej, w tym procedur rozstrzygania sporów między żeglarzami / kupcami cudzoziemskimi i żeglarzami / kupcami miejscowymi;

Konsulat Morski – *Libre del Consolat de Mar* (1494, Hiszpania, Katalonia, Barcelona);

Tablice z Oleron (1152/1190, XII w. Francja);

Prawo Rodyjskie (VII-IX w.);

Tablice amalfitańskie (II poł. X w. Italia);

Leges Wisbuenses (XIV w. z Wisby na Gotlandii, Szwecja);

prawo chroniące obrót handlowy jest rezultatem:

- rozwoju miast – ustanowienia sieci handlu europejskiego – związki miast – Hanzy (stowarzyszenia) - (londyńska (XIII), niemiecka (XIII-XVI) – statuty, porozumienia Hanzy z monarchiami (gwarantujące przywileje handlowe). Związki miast prowadziły wojny w ich obronie.

- relacji handlowych ze społecznościami niechrześcijańskimi – wyrazem czego umowy *kapitulacyjne*.

Generalnym przesłaniem tych umów była zabezpieczenie interesów handlujących chrześcijan na terytorium państw Bliskiego Wschodu. Postanowienia takich umów nierzadko uprawniały europejskie na obcym terytorium rozbudowywały w sposób, z współczesnej perspektywy, niedopuszczalny. I tak np. umowa kapitulacyjna - co prawda podpisana po 1492 roku - bo w 1535 roku zawarta między Francją a turecką Portą zastrzegała jednostronnie oczywiście, szerokie uprawnienia jurysdykcyjne konsula francuskiego wobec jego rodaków na tureckim terytorium, tak w sprawach cywilnych jak i karnych.

prawo dyplomatyczne (stałe misje) jest rezultatem:

- potrzeby prowadzenia stałego dialogu politycznego:

w początkach przed w. XIII, stałą misję dyplomatyczną miał papież jedynie na dworze francuskim; stałe misje występowały w relacjach włoskich państw-miast (XIII w.); z końcem XV wieku – stałe misje stają się zjawiskiem powszechnym;

- rozwijane są normy dotyczące nietykalności posłów i eksterytorialności placówek misji;

4.2. Jakie instytucje ‘prawnomiędzynarodowe’ kształtowały się w obrębie społeczności złożonej z *Personenverbandstaat* ?

- rozwój instytucji arbitrażu – mechanizmu pokojowego rozstrzygnięcia sporów

Cechy arbitrażu doby Średniowiecza, gdy mieć na uwadze proces inicjacji postępowania, podobne jak współcześnie, gdy mieć na uwadze akt odwołania się do (powołania) bezstronnego w założeniu arbitra. Samo zaś postępowanie oznaczało raczej prowadzenie przez arbitra procesu mediacji w jego obecności w odwołaniu do racji politycznych.

Lista arbitrów tamtej doby to jednoosobowo władcy. Rzadziej osoba papieża lub Cesarza Rzymskiego (Narodu Niemieckiego). Odnotowywano przypadki arbitrażu czynionego przez uniwersytety (Bologna, Padwa).

Przypadek postępowania, którego byliśmy stroną - Król Jan (Czechy) oraz Król Karol (Węgry) byli arbitrami w sporze między Kazimierzem Wielkim a Zakonem Krzyżackim w 1355 roku.

- płaszczyzną międzynarodowych konsultacji (swoistych ‘konferencji’ międzynarodowych tamtej doby) były – synody, sobory Kościoła;

- misje dyplomatyczne stałe i *ad hoc* oraz towarzyszący im zbiór przywilejów i immunitetów misji i osób je pełniących;

- traktaty - głównie traktaty przymierza i pokoju;

Przegląd zbiorów norm, jak i praktyki normowania dziedzin ‘międzynarodowego obrotu’ prawem pozwala dostrzec, że kategorią porządkującą zbiór reguł rządzących w obrębie społeczności złożonej z *Personenverbandstaat* był w istocie, przyjęty jeszcze w starożytności podział norm prawa na:

* *ius naturale*;

* i prawo ustanowione przez człowieka - *ius humane positum*.

Ten podział, jego przyjęcie stanie się istotnym czynnikiem pomagającym w rozwoju prawa międzynarodowego w przyszłości.

U schyłku Średniowiecza zatem, reguły normujące relacje w obrębie społeczności złożonej z *Personenverbandstaat* były różnego pochodzenia:

- reguły prawa kanonicznego / refleks naturalnego (chrześcijańskiego) porządku rzeczy, prawa boskiego (*lex aeterna*);

- reguły prawa rzymskiego / w zakresie w jakim były zgodne z naturalnym (chrześcijańskim) porządkiem rzeczy;

- reguły *ius humane positum* / prawo „pozytywne”;

Reguły były zatem różne i rozproszone; nie tworzyły koherentnego, autonomicznego ‘systemu’.

II. Okres doby Nowożytnej [1492-2017/18] - podokres 1492-1789;

1. Założenia ideowe przyjęte w obrębie społeczności międzynarodowej.

Filip IV Piękny (1303) - "Król Francji jest cesarzem w swoim królestwie" *Rex est imperator in regno suo.*'

Jan Ostroróg w *Monumentum pro reipublicae ordinatione* (1477) stwierdzał „Król Polski twierdzi (co prawdą jest, gdyż nikomu nie podlega), że nikogo wyższym od siebie nie uznaje, prócz Boga.”

Królestwo Francji (1465), Anglii (1534)... Hiszpanii, Szwecji, Danii – (XV-XVI); Holandii (XVII), Rosji – od 1613 pod berłem Romanowów...

Jean Bodin – „Sześć ksiąg o Rzeczypospolitej” (1576 r.)

Suwerenność łączona jest w swej genezie z aktami władczymi (władzą) czynionymi (czynioną) przez króla Francji. Ta władza to - władza najwyższa - *summa potestas* – suwerenność właśnie - staje się (jest) cechą państwa, której emanacją, u źródeł jest, aktywność władcza monarchy.

Jean Bodin wskazuje na dwa jej aspekty: wewnętrzny i zewnątrzny; to rezultat doświadczenia przeszłości – lennego porządku ('nieporządku'... ?)

Materialnie – akty suwerena - polegają na: „stanowieniu prawa i jego stosowaniu, nakładaniu podatków, ingerencji w sferę majątków poddanych, prowadzeniu wojen.” (Baszkiewicz)

„I tak zostaje”... bez władzy najwyższej i jej nosiciela (suwerenne) państwo jest „niczym statek bez steru”.

2. Podmioty społeczności międzynarodowej.

Podmioty społeczności międzynarodowej to monarchowie (suzereni nowej doby) i ich królestwa –

”(...) królowie... usamodzielniając się w bodin’owskim znaczeniu, eliminowali struktury lenne, zaś relacje lennych zależności, zastępowały stopniowo utrwalające się, wielopoziomowe relacje zhierarchizowanej zależności wobec króla ukształtowanych już stanów, centralizacja władzy królewskiej, książęcej, zuniformizowany system administracyjny, z administracją ‘centralną’ (dworem), konieczną dla władania coraz rozleglejszymi materialnie przestrzeniami życia społecznego” (Mączak).

Zanikała idea rei publicae christianitatis; refleksem krystalizowania się idei nowej była augsburska (1555) zasada cuius regio, eius religio.

Kształtowała się nowa idea, idea monarchiczna – król... był postrzegany jako głowa wielkiej rodziny. Jego władztwo, przestrzeń jaką władał (państwo) - niezależnie od szczegółowych konfiguracji posiadania w jego obrębie - traktowane było jako jego własność. Określa to ściśle, choć niezgrabnie wyraża, termin *proprietary dynasticism* – „dynastycyzm własnościowy”. Nowa idea pozwalała monarsze dysponować terytorium i mieszkańcami, jakby stanowili oni królewski majątek alodialny.

Władza suwerenna, o takim charakterze, jest (po 1648 r.) w znaczących przestrzeniach mocno (i trwale już) zestalona (Królestwa Anglii, Francji, Portugalii, Szwecji, Danii), bądź obejmuje przestrzenie mniej rozległe o zróżnicowanej dynastycznie sile.

I tak Cesarstwo (Rzesza - Cesarstwo Rzymskie Narodu Niemieckiego) po 1648 roku jakkolwiek formalnie pozostaje autonomicznym bytem, faktycznie wszakże przekształca się w 355 samodzielnych, suwerennych podmiotów.

Na podstawie traktatu z Osnabruck książęta niemieccy uzyskiwali potwierdzenie: swego niezależnego statusu wobec cesarza i państw trzecich oraz gwarancję zwierzchnictwa w odniesieniu do posiadanych terytoriów (*ius territorii ac superioritatis*); wyłączności ich władzy w stosunku do poddanych (potwierdzenie augsburskiej zasady *cuius regiu eius religio*); „pełnej i wzajemnej równości”, której wyrazem było prawo prowadzenia własnej polityki zagranicznej oraz „wieczyste”, wolne prawo zawierania przymierzy między sobą i zagranicą dla własnej obrony i bezpieczeństwa (*ius aciendi inter se cum exteris foedera pro sua cuiusque conservatione ac securitate singulis statusus perpetuo liberum esto*)

„Po wojnie trzydziestoletniej dzieje Niemiec stają się historią poszczególnych państw niemieckich, które należy rozpatrywać oddzielnie.” – Bezpośrednio po pokoju westfalskim największe w obrębie Rzeszy znaczenie miała Austria – terytorium jej było najrozleglejsze, a dziedzicznych władców – Habsburgów – wybierano kolejno na cesarzy, aż do roku 1792 – na Cesarzy Rzymskich Narodu Niemieckiego. Cesarz wszakże sprawuje w obrębie owych (przywołanych wyżej) 355 przestrzeni tylko nominalną władzę.

Prerogatywy suwerennego monarchy = „pełnia” władzy - monarcha jest nie tylko:

- najwyższym wodzem i sędzią;
- lecz także dawcą prawa – a moc stanowienia prawa staje się i będzie odąd uznawana za najważniejszy atrybut suwerennego władcy (najważniejszą cechę suwerennej władzy).

W stosunkach wewnętrznych jak i zewnętrznych, taki stan rzeczy prowadzi stopniowo, lecz nieuchronnie do potwierdzania najwyższego znaczenia woli suwerena w procesie stanowienia reguł rządzących stosunkami wewnętrznymi i międzynarodowymi.

Monarcha zatem u schyłku tego okresu jest utożsamiany z państwem. Państwo jest utożsamiane z monarchią – dynastią panującą. „*L'etat c'est moi*” – ten zwrot najdobitniej to wyraża. Władza suwerena jest absolutna.

„Wznosić się ku chwale – oto najbardziej stosowne i najprzyjemniejsze zajęcie władcy” (Ludwik XIV)

3. Gdy pytamy jaki **zbiór reguł normujący układanie relacji pomiędzy suwerennymi podmiotami**, skonstatować musimy ich ciągłą ewolucję, wzrost intensywności i przedmiotowy rozwój (w pełni krystalizujący się instytucjonalnie w wieku XIX), oraz czyniony **opis** ich ewoluujących również znamion (**prawa narodów przez przedstawicieli nauki**, od końca wieku XV poprzez wieki kolejne XVI, XVII i XVIII,).

U źródeł, narastające ‘zatłoczenie’ kontynentu suwerennymi podmiotami wymusza pogłębioną refleksję nt. reguł określających ‘relacje między nimi’, jak i charakter tychże reguł. Czynią to wybitne umysły tamtej doby. Ich refleksja sprawia, że stają się i są postrzegani współcześnie jako “twórcy prawa międzynarodowego”. To ‘klasycy’ prawa międzynarodowego.

Centralną postacią wśród nich jest Holender **Hugo de Groot (Grocjusz)** (1583-1645), zwany „ojcem prawa międzynarodowego”.

Jego wkład w refleksję nad prawem sprawiają, że refleksję klasyków prawa międzynarodowego tamtej doby dzieli się na czynioną:

**przed Grocjuszem;
przez Grocjusza;
i po Grocjuszu;**

1. Przed Grocjuszem:

Franaciszek de Vittoria (1480-1546) dominikanin z Salamanki – podkreśla, iż suwereni tworzą społeczność i społeczność ta potrzebuje - zgodnego z prawem boskim 'swojego' zbioru norm regulujących ich zachowania między sobą – ten zbiór reguł opisuje przywołany przez Vittorię termin - ius inter omnes Gentes.

Franciszek Suarez (1548-1617) jezuita nauczający w Coimbrze – akcentuje, że relacje suwerenów w obrębie społeczności normują, obok reguł *ius naturale*, także reguły ustanawiane przez nich samych *ius gentium*; ius gentium z woli stanowiących je suwerenów może zaś być poddawane zmianom (!).

2. Huig (Hugo) de Groot - Grocjusz - ojciec prawa międzynarodowego; postać to niezwykle barwna - żył w latach 1583-1645; cudowne dziecko (rozpoczął studia w Leydzie, gdy miał 11 lat, tytuł doktora praw uzyskał w wieku lat 15 na uniwersytecie w Orleanie we Francji. Był poetą, filozofem, dyplomata, a dla nas przede wszystkim prawnikiem; był nieodrodnym synem swej klasy społecznej, holenderskiego mieszczaństwa zaangażowanym w obronę jej interesów; zaangażowany w rozgrywki polityczne został uwięziony w 1619 roku; po dwóch latach przebywania w więzieniu udało mu się uciec i schronił się we dworze Króla Francji, a w roku 1634 udał się jako jego ambasador na dwór szwedzki - w owej dobie panującą w Szwecji była Królowa Krystyna; zmarł w 1645 roku próbując powrócić do ojczyzny.

Pierwszym opracowaniem, które samo w sobie utrwaliłoby jego miejsce w nauce prawa było wydane w 1609 roku dzieło zatytułowanej "*Mare Liberum*", w której sformułował zasadę wolności mórz – zasadę wolnego, swobodnego przemierzania obszarów morskich przez podejmujących żeglugę.

Dzieło to wyrażało protest przeciwko dzieleniu (zawłaszczaniu) mórz i oceanów tak między Hiszpanią i Portugalią, jak i podobnych prób czynionych przez inne królestwa.

Wiek XV poniósł Europejczyków przez oceany. Rywalizacja o terytoria prowadziła do roszczeń w sprawach suwerenności. Papież działający poza zasięgiem władzy cesarskiej dźwiżył także miecz doczesności i rozstrzygał roszczenia między europejskimi monarchiami. Przykładem była bulla papieska *Inter Caetera*, na mocy której papież Aleksander VI zdecydował o losie wszystkich terytoriów leżących w odległości 100 mil na zachód od Wysp Zielonego Przylądka; ustalenia bulli potwierdzały kolejno traktat z Tordesillas (1494) i traktat z Saragossy (1529) który, odpowiednio, dzielił między Hiszpanię i Portugalię położone za zachód od Wysp ziemie, i ustalenia te następnie potwierdzał. Obie monarchie zatem były przekonane w XVI wieku i jeszcze na początku wieku XVII, że taki stan rzeczy jest wieczny.

W czasach Grocjusza Holandia prowadziła bezpośrednie negocjacje z Anglią, które miały zagwarantować jej swobodę handlu w wykorzystaniu szlaków morskich (także) z Indiami. Anglia roszczenia wolnego dostępu do wód otaczających Anglię (w tym swobodnego dostępu do Atlantyku)

Holandii, jaki i wolności żeglugi w tej przestrzeni odrzuciła argumentując, „*That the Domination of the British Sea, or That Which Incompasseth the Isle of Great Britain, is, and Ever Have Been, a Part or Appendant of the Empire of that Island.*” Ta okoliczność sprawiła, że swoboda żeglugi stała się zagadnieniem pierwszorzędnej wagi, a Grocjusz uznał potrzebę wystąpienia w obronie interesów holenderskiego mieszczaństwa, czego wyrazem było dzieło „*Mare liberum*”. Formułował zatem w swej pracy tezę, że wynika z naturalnego porządku rzeczy wolność dostępu dla każdego do otwartych przestrzeni morskich, refleksem czego jest reguła prawa naturalnego statuująca o wolności (prawie uprawiania) żeglugi po morzach. Odpowiedzią na argumentację Grocjusza było dzieło Anglika, John’a Selden’a wydane w 1635 roku, a znamienne zatytułowane - „*Mare clausum*” - broniące angielskiego stanowiska.

Głównym jednak dziełem Grocjusza jest dzieło zatytułowane - "*De iure belli ac pacis libri tres*" - tzn. "Trzy księgi o wojnie i pokoju" (1625). Dzieło, które odniosło już w chwili napisania olbrzymi sukces - naukowy i wydawniczy; dość powiedzieć, że będąc podstawą uniwersyteckich programów nauczania prawa narodów przez kolejnych 200 lat, do roku 1758 dzieło to zostało przetłumaczone z łaciny na wszystkie wiodące, główne języki europejskie.

Metoda jaką przyjął autor w opracowywaniu zagadnień była zupełnie nowatorska, zaś sygnalizowany tytułem pracy podział prawa dotyczącego międzypaństwowych relacji na prawo pokoju i prawo wojny był (jest) przyjmowany przez współczesnych autorów podręczników nierzadko, jako kryterium porządkujące wykładaną materię.

Napisanie tego dzieła miało także ten skutek, że przysłużyło się ono ogromnie do wyodrębnienia nauczania prawa międzynarodowego z nurtu nauk teologicznych. Dzięki Grocjuszowi odrębna to dziedzina wiedzy – autonomiczna gałąź nauki prawa.

Grocjusz oczywiście punktem wyjścia dla wszelkiej międzynarodowej refleksji uczynił suwerenne państwo. Suwerenne państwo nie jest oczywiście ograniczane w swym postępowaniu przez jakikolwiek zewnętrzny autorytet; musi jednak przyjąć i akceptować fakt przynależności do wspólnoty państw rządzonych prawem i ograniczenia płynące z nakazów prawa natury.

Grocjusz był zatem naturalistą i w tym nie różnił się od swoich poprzedników. Nie był wszakże kontynuatorem postawy Vittorii i Suareza. Jego twórczy udział w rozważaniach nad naturą prawa polega na tym, że Grocjusz oddziela prawo naturalne od prawa boskiego - nie ma zatem w jego rozważaniach *iunctim* między Bogiem a naturą.

Grocjusz nie ma wątpliwości - to reguły prawa natury w zasadniczym stopniu wyznaczają bieg spraw ludzkich i państwowych, także bieg spraw międzynarodowych.

Reguły postępowania państw w ich fundamencie są jednak rezultatem odkrycia rozumem naturalnych, obiektywnie istniejących racji i wartości moralnych, refleksem których są stojące na ich straży reguły prawa natury – przykładem zasada (reguła) wolności mórz.

Sformułowanie takiego poglądu było aktem rewolucyjnym; Grocjusz dokonał czegoś co nazywamy aktem laicyzacji prawa natury. I był niewątpliwie prekursorem filozofii Oświecenia.

Grocjusz wskazywał także, że obok prawa natury, istnieje prawo pozytywne, wypływające z woli człowieka (*ius voluntarium*).

Prawo pozytywne dzieli na: prawo cywilne i prawo narodów, tworzone z woli państw dla potrzeb normowania ich relacji.

Prawo narodów jest wyrażane w porozumieniach międzypaństwowych (traktatach), zwyczaju, a także świadectwo jego istnieniu dają wypowiedzi biegłych w nim autorytetów.

Dla Grocjusza międzynarodowy obrót suwerennych państw normują reguły prawa natury i reguły prawa pozytywnego; prawo natury wyznacza stałe, niezmiennie zasady międzynarodowego porządku; prawo pozytywne, ten naturalny „gorset zasad” w szczegółach wypełnia i jest podporządkowane niezmiennemu prawu natury.

Prawo pozytywne zatem nie może nakazywać czegoś czego prawo natury zakazuje, czy też zakazywać czegoś na co prawo natury zezwala. Prawo pozytywne może ustanawiać reguły w dziedzinach nienormowanych prawem natury, nie może wszakże nigdy prawu temu się przeciwstawiać.

Ten sygnalizowany ‘gorset zasad’ to m.in., obowiązek 1) nienaruszania cudzej własności; 2) wynagradzania szkód wyrządzonych z własnej winy; 3) dotrzymywania umów (*pacta sunt servanda*) 4) ponoszenia kary za popełnione przestępstwa.

Relację podporządkowania prawa pozytywnego prawu natury obrazuje przykład następujący, odwołujący się do zasady-obowiązku (3).

Kształtowanie biegu spraw ziemskich unormowane zostaje wolą władców – jest więc normowane prawem pozytywnym – jej przejawem jest umowa - prawo natury - wymaga dotrzymania danego słowa, wypełnienia zaciągniętych w dobrej wierze zobowiązań - zatem wymaga dochowania wierności zasadzie, która jest regułą prawa natury, a mianowicie *pacta sunt servanda*.

Innym przykładem takiego podporządkowania praktyki prawa natury jest przykład rozważań Grocjusza nad swobodą korzystania ze śródlądowych dróg wodnych.

Grocjusz jak powiedzieliśmy był oddanym synem mieszczaństwa holenderskiego i dał tego dowód - wykorzystał swój nieprzeciętny intelekt i zdolności dla obrony jego interesu - sformułował zasadę wolności mórz, która przetrwała wieki potwierdzając jego wyjątkową intuicję prawniczą.

Podobne próby podjął formułując zasadę następującą, iż oto wolna będzie żegluga obcych statków handlowych po rzekach spływających do morza.

Zasadę tę formułował nie tyle z myślą o interesie państw położonych w górnym jej biegu, pozbawionych dostępu do morza, aby w ten sposób dostęp ten im zabezpieczyć, ile z myślą o zabezpieczeniu dostępu statkom handlowym do państw pozbawionych dostępu do morza, położonym w górnym jej biegu. I to zarówno statkom państwa położonego w dolnym jej biegu, jak i statkom innych państw. Oczywiście dostęp ten nie miał być nieograniczony. Warunkiem korzystania z prawa byłoby „nieszkodliwe korzystanie ze szlaku, korzystanie które nie wywoływałoby szkód państw nadbrzeżnych.”

Racje handlowe takiego rozumowania, inspirowane holenderskim interesem, łatwo odnaleźć w tle tak formułowanej zasady.

Co się tyczy relacji między porządkiem prawa natury a prawa pozytywnego, to Grocjusz uważał, że państwa leżące wzdłuż biegu rzeki mogą za sprawą reguł prawa – pozytywnego – w „szczegółach” - zarządzać „po swojemu”, suwerennie odcinkami rzeki nad którymi są położone, wszakże przyjęty przez nie reżim musi poddawać się regule prawa natury, zgodnie z którą, prawo korzystania z samych wód rzeki należy do ogółu ludzi.

Pogląd Grocjusza o „wolności rzek” nie został przyjęty. Konstrukcja „rzeki międzynarodowej” przyjęta w wieku XIX, ściślej na kongresie wiedeńskim (1815) uzależniała wolny dostęp żeglugi po rzekach śródlądowych od zawarcia umowy ustanawiającej taki właśnie reżim żeglugi na imiennie wskazanej traktatem rzece. Nie prawo natury, lecz prawo pozytywne - traktat 'umiędzynarodawiający' daną rzekę – 'otwiera' dopiero żeglugę na niej.

Oczywiście proporcje, znaczenie w jakich uczestniczą w porządkowaniu międzynarodowego obrotu reguły prawa naturalnego i pozytywnego są dla Grocjusza oczywiste, nie są one tyle ilościowe, ile jakościowe, te pierwsze stanowią fundament tego porządku, określają jego ramy, normy prawa pozytywnego są natomiast powiedzielibyśmy, stosownym czy też koniecznym uzupełnieniem prawa natury.

Inne jeszcze dokonania Grocjusza.

W szczegółowych rozważaniach obok problematyki prawa morza Grocjusz zajmował się zagadnieniami prawa wojennego, w tym sposobami kończenia działań wojennych; zawierania traktatów, wykładni umów, odpowiedzialności państw, prawa dyplomatycznego.

Podjęta również przez niego refleksja nad koncepcją wojny sprawiedliwej, pozwoliła na wskazanie przejawów niegodziwości uzasadniających jej prowadzenie – były nim zamachy na prawa podstawowe państw – prawa, które sankcjonowało prawo natury. Wśród wskazanych przez Grocjusza praw podstawowych tj. prawo do równości, prawo do niepodległości, prawo do bezpieczeństwa, prawo do szacunku, prawo do prowadzenia międzynarodowego handlu. Żadne z państw nie może dokonywać zamachu na prawa fundamentalne – wszelkie ich pogwałcenie otwiera drogę do korzystania z prawa do samoobrony.

3. Po Grocjuszu

Z jednej strony, utrzymuje się stające się osamotnionym z biegiem czasu przekonanie, że relacje między suwerenami normuje wyłącznie prawo natury. Nie istnieje poza nim pozytywne prawo narodów.

Samuel Pufendorf (1632-1694) profesor uniwersytetu w Heidelbergu – kierował Katedrą Prawa Natury i Narodów - był tego zdania. Wskazywał, iż zachowania tak ludzi, jak i narodów normuje prawo natury (*ratio communis humana*). Poza nim nie ma żadnego prawa, żadnego „prawa, które obowiązywałoby narody, jako prawo pochodzące od czynnika siły zwierzchniej” (*Elementorum jurisprudentiae universalis libri duo* – 1660).

Z drugiej zaś strony, umacnia się pogląd, że prawo pozytywne wynikające z traktatów i prawa zwyczajowego, staje się bardziej istotne i ważne w normowaniu zachowań niżli reguły prawa natury, a z biegiem czasu, że wyłącznie ono normuje relacje społeczności suwerenów,

Richard Zouche (1590-1660) profesor uniwersytetu w Oxford; jego zdaniem, prawo między narodami jest „prawem uznanym we wspólnocie książąt posiadających władzę suwerenną”, „prawem, które zostało zaakceptowane przez wiele narodowości poprzez przyjęcie *zwyczajów idących w parze z rozsądkiem* (...) prawem, na bazie którego poszczególne narody zgadzają się ze sobą i które przestrzegane jest przez narody żyjące w pokoju i będące w stanie wojny”. Zouche wywodzi jeszcze reguły prawa narodów z *rozsądku* (*ratio communis humana*) i *prawa pozytywnego - zwyczaju*.

Cornelius Bynkershoek (1673-1743) Holender, jest już autorem, który normy prawa międzynarodowego wiązał wyłącznie ze zwyczajem, umowami i orzecznictwem międzynarodowych sądów.

Jan Jakub Moser (1701- 1785), profesor niemiecki, podobnie - autor dzieła "Principes du droit des gens actuel" (1750), zestawiającego zbiór faktów określających treść reguł prawa narodów, stwierdzał:

"Je n'ecris pas un droit des gens scolastique base sur l'application de la jurisprudence naturelle; je n'ecris pas un droit des gens ... construit d'apres certaines notions fantasques de l'histoire et de la nature de l'homme; (...) mais je decris le droit des gens qui existe dans la realite, auxquels les Etats souverains se conforment regulierement."

Podobnie czyni Jerzy Fryderyk Martens (1756-1821), profesor uniwersytetu w Gotingen – autor m.in., dzieła "Precis du droit des gens moderne de l'Europe fonde sur les traites et l'usage" [*„Zarys prawa narodów współczesnej Europy oparty na traktatach i zwyczaju”*];

To postępujące oddalanie się od prawa natury i przyjęcie tezy o dominacji prawa pozytywnego w obrębie suwerennych podmiotów prowadziło do konstatacji, której wyraz współcześnie daje uwaga Verzijl'a (1951): „Zauważmy, że *stare doktryny Prawa Natury*, dotyczące tych podstawowych problemów, jak wojna sprawiedliwa, dopuszczalność bądź niedopuszczalność kolonizacji siłą, którymi przepelniona jest historia, nie stanowią historii prawa międzynarodowego jako takiego, lecz *historie spekulacji umysłu ludzkiego nad tym, jakim powinno być prawo między państwami; w gruncie rzeczy takie doktryny, wywodzące się z teologii i filozofii moralnej, nigdy nie były w mocy.*”

Grocjusz, jak i wszyscy wyżej wymienieni byli niekwestionowanymi twórcami – prawa narodów, które Jeremy Bentham nazywa jako pierwszy, w 1780 roku ‘*prawem międzynarodowym*’.

1. Wyodrębnili bowiem zbiór norm, które regulują postępowanie suwerennych podmiotów.
2. Wyodrębnienie zbioru pozwoliło od tej pory unifikować reguły prawa rządzące międzynarodowym obrotem. Wyodrębniony zostaje system prawa międzynarodowego.
3. Prawo suwerennych państw – zastępuje ideę władzy powszechnej. Prawo narodów (prawo międzynarodowe) wyznacza ramy międzynarodowego porządku.

Jakie dominujące cechy porządek ten posiada (XVIII/1800):

- a. porządek ten ustanawiają równe sobie, suwerenne podmioty;
- b. reguły tego porządku – prawo narodów (prawo międzynarodowe) - tylko suwerennych podmiotów dotyczy;
- c. prawo narodów (prawo międzynarodowe) wypływa wyłącznie z woli suwerennych podmiotów;
- d. w stosunkach między suwerenami *ius ad bellum, ius tractatum (ius legationis)* są pierwszymi atrybutami suwerenności.

Centralną wartość, wokół której porządek ten jest zbudowany 1492 - 1648 - 1800 – opisuje termin ‘suwerenność’ – w ‘bodin’owskim ujęciu.

Ta konstrukcja - międzynarodowego porządku prawnego i systemu prawa międzynarodowego - mimo że jest dorobkiem okresu *Ancien Regime*’u bez większych zmian w istocie przetrwała do naszych czasów (z podanego opisu

podstawowych atrybutów suwerena wyłączyć trzeba prawo używania siły jako środka prowadzonej polityki).

II. Okres doby Nowożytnej [1492-2017] - podokres 1789-2013; 1789-1914/18; 1914-1918-2017;

1. Założenia ideowe przyjęte w obrębie społeczności międzynarodowej.

1.1. Porządek międzynarodowy pozostaje porządkiem suwerenów. Bodin'owska konstrukcja suwerenności nie zostaje podważona. Zmienia się nośnik suwerenności. Staje się nim (1789...), 'stan trzeci'..., obywatele (citoyens)... naród...

Proces kształtowania się i utrwalania struktury państw narodowych (etnicznie – w założeniu - jednorodnych) jako fundamentu międzynarodowego porządku w wieku XIX animuje przekonanie, że oto istnieją etnicznie wyodrębnione społeczności, narody i mają one prawo stanowienia państw w przestrzeniach w których żyją. Kształtuje się w dyskursie politycznym, stymulująca procesy państwowotwórcze, zasada narodowości (Pasquale Mancini (1817-1888)).

Wg Manciniego zasada narodowości „przyznaje każdemu narodowi, jak i terytorium które zajmuje suwerenność; daje mu zdolność stanowienia i przyjmowania reguł pozwalających dokonać wyboru rządu zgodnego z jego potrzebami. To jest zasada, która stanowi o prawie do przekształcenia się narodu w państwo.” – „*Della Nationalita come fundamento del diritto delle genti*” (wykład z 22.01.1851 r., Uniwersytet w Turynie).

Jako przykłady praktycznego aplikowania *zasady narodowości* podawane są: emancypacja Belgów spod dominacji Holandii (1831), czy też Greków spod panowania ottomańskiego (1832); a także proces jednoczenia Niemiec (1871) i Włoch (1860).

Z pełną świadomością wszakże czynienia następujących konstatacji... „Francuz, jest umowną konstrukcją; nie istnieje... Tzw. naród francuski składa się co najmniej z 20 różnych narodów, których charakter jest precyzyjnie określony. (...)” Pierre Joseph Proudhon (1809-1865).

Przykładem aplikowania *zasady narodowości* jest także orędzie Prezydenta Woodrow Wilsona (8.01.1918) i jego pkt 13 stanowiący, iż "Należy stworzyć niezależne państwo polskie, które winno obejmować obszary zamieszkałe przez niezaprzeczalnie polskie grupy ludności, któremu należy zapewnić swobodny i bezpieczny dostęp do morza, a którego polityczną i gospodarczą niezależność i terytorialną całość należy zagwarantować paktem międzynarodowym."

Zasada *narodowości* przekształca się - po 1945 roku - w osadzoną już w prawie współczesnym, zasadę samostanowienia narodów.

1.2. Porządek międzynarodowy staje się przestrzennie określony. Terytorium państwa z przyczyny zmiany nośnika suwerena oddala się od łączonej z nim idei „ziemskiej własności” suwerena, przestaje być zatem przestrzenią prywatną, a staje się przestrzenią publiczną, narodową. Na terytorium precyzyjnie określonym biegiem granic materializuje się *summa potestas* narodu, władza nie prywatnego właściciela ziemi, lecz władza publiczna z nadania narodu, społeczności powiązanej z państwem więzami obywatelstwa.

1.3. Materialna tkanka międzynarodowego porządku jest pochodną dokonania się rewolucji przemysłowej i związanego z nią umiędzynarodowienia procesu pracy.

Jak ciekawie zauważa Rosenne: „Dwa znaczące procesy, które w pełni się spełniły w XX wieku i wywarły głęboki wpływ na prawo międzynarodowe, miały swoje korzenie w wieku XIX. Pierwszym z nich, była rewolucja przemysłowa. W stosunkowo krótkim czasie rolnicza Europa zmieniła się w wysoce zindustrializowany na zachodzie, słabiej zaś na wschodzie, kontynent. Przyspieszony został rozwój porządków demokratycznych, tj. władzy wykonywanej w państwie przez powszechnie wybierany rząd poddany zasadzie rządów prawa. Ameryka Północna czyniła podobnie, rychło wyprzedzając Europę Zachodnią. Zindustrializowane państwa były jedynie częściowo samowystarczalne w podstawowe dobra, i były spragnione taniej żywności i siły roboczej i coraz bardziej surowców. To wiodło Europejczyków do podejmowania procesów gwałtownej kolonizacji, szczególnie w Afryce i Azji, a także podejmowania prób kontrolowania i podporządkowania, tak politycznie jak i ekonomicznie Ameryki Łacińskiej. Posiadanie terytoriów zamorskich i sfer wpływów było symbolem narodowego prestiżu w europejskim systemie. Rozwój ten prowadził do znaczącego powiększenia się budżetów wojskowych głównych Mocarstw. (...) Drugim, powiązanim z nim procesem był proces, który prowadził do organizowania procesu pracy, prowadził do powstania związków zawodowych i międzynarodowego ruchu pracowniczego, socjalizmu, będącego odpowiedzią na tzw. wilczy kapitalizm. To prowadziło do rozwoju Marksizmu i komunizmu.”

2. Podmioty społeczności międzynarodowej.

Suwerenne państwa – „Nowe państwo narodowe dziedziczy wszystkie atrybuty suwerenności po państwie monarszym. Rewolucja i *Ancienne Regime* łączy się w kulcie indywidualizmu państwowego.”

Krąg 15 państw w dobie Kongresu wiedeńskiego (1815), zaś krąg 44 państw uczestniczył w Konferencji haskiej w 1907. Państw relatywnie jednorodnych, gdy mieć na uwadze ich konstrukcję polityczną, ekonomiczną czy społeczną.

Od XVIII wieku, prerogatywy suwerena zaczynają być kodyfikowane. Konstytucje definiują istotę suwerenności. Idea zostaje przełożona na zbiór reguł prawa. Najwyższego krajowego, następnie kodowana w prawie międzynarodowym.

„Sovereignty is wholly legally defined concept; domestic constitutions and international agreements define the scope of all rulers' and citizens' legitimate authority” (Teschke)

3. Reguły prawa normujące zachowania członków społeczności międzynarodowej.

Prawo pozytywne wynikające z traktatów i prawa zwyczajowego..., wyłącznie ono normuje relacje społeczności suwerenów.

Istotnymi znamionami międzynarodowego porządku prawnego kolejnych wieków XIX - XX –są:

- praktyka kolektywnego działania: w tym państw najpotężniejszych – mocarstw;
- postępująca instytucjonalizacja pewnych sfer międzynarodowego obrotu;
- narastające bogactwo przedmiotowych regulacji i konsekwencje ich przyjęcia;

3.1.1. Praktyka (przejawy) kolektywnego działania – ilościowe i jakościowe;

Jej ilościowy wymiar - przegląd praktyki kontaktów wielostronnych z lat 1840 – 1914 – daje szacunek około 3 000 spotkań...

Realizowana w kręgu państw, które tworzą:

- Państwa europejskie i Stany Zjednoczone Ameryki Północnej (1776);
- Państwa Ameryki Łacińskiej - rewolucja niepodległościową (1810-1825): 1804 Haiti; 1817 Wenezuela; 1821 Meksyk i Gwatemala; 1822 Brazylia; 1925 Boliwia...
- Imperium Otomańskie (Wysoka Porta) – 1856;
- koniec wieku XIX – Japonia, Chiny;

Europa jest centrum – decyduje o kryteriach przynależności do kręgu 'narodów cywilizowanych'.

Jej jakościowy wymiar – obok traktatów dwustronnych – traktaty wielostronne – w ich obrębie akty kodyfikacji prawa – i towarzyszący im podział na: traktaty ustawy (*traites lois*) i traktaty kontrakty;

Szacuje się, że w okresie 1815 – 1924 zawarto około 16 000 umów, i wg tych samych szacunków w roku 1917 pozostawało ich w mocy około 10 000 (Carreau);

Kategoria 'narodów cywilizowanych' – blaski i cienie

J.Lorimer „The Institutes of the Law of Nations (1883).

Lorimer przeciwstawiając się idei powszechności prawa międzynarodowego formułował ideę inną, ideę jego uznawania, i wskazywał, jak społeczności pozostające na różnym stopniu cywilizacyjnego rozwoju uczestniczyć mogą w międzynarodowym porządku prawnym.

Stwierdzał zatem:

„Sfera powszechnego politycznego uznania [prawa międzynarodowego] obejmuje wszystkie istniejące państwa Europy wraz z zależnymi wobec nich koloniami, w zakresie w jakim są one zamieszkałe przez osoby urodzone w Europie i ich potomków; oraz państwa Północnej i Południowej Ameryki, które wywalczyły swoją niepodległość w relacji wobec państw europejskich, których były koloniami.

Sfera częściowego politycznego uznania rozciąga się na Turcję w Europie i Azję, na stare historycznie państwa Azji, które nie stały się zależne od państw europejskich – m.in., od Persji i innych państw Azji Centralnej, po Chiny, Syjam i Japonię.

Sfera naturalnego, lub innymi słowy, ludzkiego uznania, obejmuje resztę rodzaju ludzkiego, choć w tym miejscu powinno się jednak dokonać rozróżnienia pomiędzy rasami postępowymi i niepostępowymi.

To w przestrzeni tych pierwszych wyłącznie prawo międzynarodowe działa. Jednakże należy mieć także na uwadze relacje w jakie wchodzi cywilizowane społeczności z społecznościami cywilizowanymi częściowo, które je otaczają. Nie ma obowiązku stosowania pozytywnego prawa narodów, wobec dzikich, lub nawet barbarzyńców; ale jest obowiązkiem upewnienie się w jakim stopniu i w jakim kierunku, barbarzyńcy lub dzicy, dokonują częściowego uznania [prawa międzynarodowego]. Co się tyczy przypadku Turcji dostarczył on gorzkich doświadczeń wynikających z rozciągnięcia praw cywilizacji na barbarzyńców, którzy udowodnili swą niezdolność wykonywania obowiązków i którzy nie należą do postępowej rasy rodzaju ludzkiego.”

L.Oppenheim, *International Law*, 1905.

Autor wyróżniał kategorię 'w pełni suwerennych państw' ('full-Sovereign States'). Poddawał w wątpliwość objęcie nią państw niechrześcijańskich takich jak Chiny, Korea, Syjam, Persja, a także chrześcijańskiej Etiopii.

Stwierdzał „Ich cywilizacje są tak zasadniczo różne od państw chrześcijańskich, że relacje z nimi na wzór układanych w kręgu państw chrześcijańskich, są z tej przyczyny niemożliwe. Ani ich rządy, ani

ich ludność nie jest w stanie zrozumieć prawa międzynarodowego i podjąć się zachowań, które byłyby w zgodzie z wszystkimi regułami tego prawa.”

Oczywiście deprecjacja innych niż europejskie, chrześcijańskie społeczności i państw postrzegana była jednak także, również w tamtej dobie jako nieuprawniona, bowiem istotą prawa międzynarodowego jest jego powszechność.

Tak np. J.C. Bluntschli, *Das moderne Volkerrecht der civilisierten Staaten als Rechtsbuch dargestellt*, (1868).

Bluntschli nie przeczył wszakże, że to cywilizowane narody Europy i Ameryki w pierwszym rzędzie rozwijają świadomość prawną rodzaju ludzkiego. Prawo międzynarodowe jest kreacją ich cywilizacji i dominacja ich cywilizacji sprawia, że są umocowane do tego, aby działać jako nośnik i protektor prawa międzynarodowego (*Trager und Schirmer des Volkerrechts*).

Kryterium cywilizacyjnej przynależności – wg Oppenheim’a – co warto zauważyć jednak - było „rozumienie i działanie zgodnie z zasadami prawa narodów”.

3.1.2. Rola wielkich Mocarstw

Kongres Wiedeński: Wielka Brytania, Austria, Rosja, Prusy i Francja;

Art. 6 traktatu paryskiego (20.11.1815) - Akt uznania i gwarancji wieczystej neutralności Szwajcarii i części Sabaudii."

„Dla ułatwienia wykonania niniejszego traktatu i umocnienia ścisłych więzów, które jednoczą dziś suwerenów dla szczęścia świata, Wysokie Umawiające się strony są przekonane o potrzebie zwoływania w wyznaczonym czasie, bądź pod bezpośrednim przewodnictwem suwerenów, bądź też ich ministrów pełnomocnych, spotkań poświęconych najważniejszym sprawom będących przedmiotem wspólnego zainteresowania, a także omówieniu środków, które w danym czasie będą najbardziej stosowne dla utrzymania spokoju, a także zapewnienia pomyślności poddanym i utrzymaniu pokoju w Europie".

Art. 7 traktatu paryskiego (30.03.1856) – Traktat Pokoju i Przyjaźni między Austrią Francją, Zjednoczonym Królestwem..., Prusami, Rosją, Sardynią i Turcją – stwierdzał, że państwa europejskie "uznają niniejszym Wysoką Portę za przypuszczoną do udziału w korzyściach europejskiego prawa narodów i koncertu europejskiego. (...) zobowiązują się każde ze swej strony szanować niezawisłość i terytorialną całość Państwa Ottomańskiego, zaręczając wspólne ścisłe przestrzeganie zobowiązania tego, i wskutek tego uważać będą wszelki akt, który by zdolny był je naruszyć, za kwestię interesu powszechnego” .

- traktat Berliński (13.07.1878) – normował porządek terytorialny (polityczny) na Bałkanach;

„W Imię Boga Wszzechmogącego, J.C.M. Cesarze Niemiecki, Król Pruski, J.C. i K.M. Cesarz Austrii, Król Czeski itd. i Apostolski Król Węgrow, Prezydent Republiki Francuskiej, J.K.M. Królowa Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii. Cesarzowa Indii. J.K.M. Król Włoch, J.C.M. Cesarz Wszzechrosji i J.C.M. Cesarz Ottomanów pragnąc uregulować w myśl porządku europejskiego, zgodnie z postanowieniami Traktatu Paryskiego z dn. 30 marca 1856 i sprawy podniesione na Wschodzie przez wydarzenia lat ostatnich i przez wojnę, zakończoną pokojem preliminaryjnym w San Stefano, zgodnie uznali, że zgromadzenie Kongresu byłoby najlepszym sposobem ułatwienia Ich porozumienia.

- Akt generalny Konferencji Berlińskiej (26.02.1885); normował porządek terytorialny w Afryce – udział 13 państw europejskich, Imperium Ottomańskiego i Stanów Zjednoczonych.

2. Przejawy postępującej instytucjonalizacji obrotu

Rzecz o początkach organizacjach międzynarodowych (GO's) ...

Akt końcowy Kongresu Wiedeńskiego (9.06.1815) – instytucja rzek międzynarodowych – mechanizm zarządzania umiędzynarodowioną rzeką – jest inicjacją zjawiska.

Art. CVIII „Mocarstwa, których kraj oddziela albo przecina ta sama rzeka żeglowna, zobowiązują się uporządkować za wspólną zgodą wszystko to, co się tyczy żeglugi na tej rzece. W tym celu zamianują one Komisarzy, którzy się zbiorą najpóźniej w sześć miesięcy po zakończeniu Kongresu i którzy wezmą za podstawy swoich prac zasady wyrażone w następujących artykułach”.

Art. CIX – CXV - stanowiły m. in., że: „Żegluga... będzie zupełnie wolna w całym jej biegu”, „System... poboru opłat jak i co do utrzymania policji, będzie na całym biegu rzeki, o ile to się da zrobić, tenże sam.”, „Opłaty od żeglugi „ustanowione będą w sposób jednostajny, niezmienny i... niezawisły”, „Nie będą nigdzie ustanowione prawa składu, portu lub przymusowego wyciecznika.”

Art. CXVI „Wszystko, o czym wspominają artykuły poprzedzające, określi się przez regulamin wspólny, który obejmie wszystko co by wymagało dalszego określenia. Regulamin raz ustanowiony nie będzie mógł być zmieniony, jak tylko za przyzwoleniem wszystkich Państw nadrzecznych, których staraniem będzie obmyśleć środki do jego wykonania w sposób odpowiedni i stosowny do okoliczności i miejsca”.

Art. CXVII „Przepisy szczególne dotyczące się żeglugi na Renie, Nekarze, Menie, Mozeli, Mozie i Skaldzie, tak jak się znajdują przyłączone do niniejszego aktu, będą miały tę samą moc i ważność, jak gdyby były dosłownie tu zamieszczone”.

Regulamin – umowa międzynarodowa określała międzynarodowy status rzeki. Umowa ustanawia tzw. komisje rzeczne – traktowane jako załączek organizacji międzynarodowych (dalej: GO's). Komisarze, pełnomocnicy państw (funkcjonariusze Organizacji) aplikowali w praktyce reżim traktatowy;

Dunaj, Ren, Niger, Indus, Amazonka... stały się rzekami międzynarodowymi...

Kolejne Organizacje Międzynarodowe (GO's):

Międzynarodowy Związek Telegraficzny 1865 (1835 r.);

Światowy Związek Pocztowy 1874;

Międzynarodowe Biuro Miar i Wąg 1875;

Te GO's „nie były międzynarodowymi organizacjami jakie znamy dzisiaj, z szeroko określonymi kompetencjami i uprawnieniami, szeroko rozbudowanym członkostwem, powszechnie przyjętą i ukształtowaną strukturą, uznaną osobowością w rozumieniu prawa międzynarodowego, jak i prawa krajowego. Były one raczej administracyjnym forum służącym i stymulującym komunikowanie się zarówno państw jak i jednostek.” (Rosenne).

W XIX stuleciu – „(...) utworzono ponad 450 prywatnych lub pozarządowych (NGS') organizacji międzynarodowych i ponad 30 organizacji rządowych”.

3. Zakres przedmiotowych, charakterystycznych dla wieku XIX, a rozwijanych także w XX wieku, regulacji.

Odnotowując coraz bogatszy przedmiot międzynarodowych regulacji warto zacytować prawnika (prawa narodów) tamtej doby Rolin-Jacquemynsa (1835-1902) – „W miarę jak życie jednostek i państw staje się coraz bardziej złożone, a cywilizacja i nauka stwarzają na przemian nowe potrzeby i nowe możliwości, prawo rozszerza swoje pole działania i mnoży swoje praktyki, zmuszając do przedkładania zasad nad kaprysy, a porządek nad anarchię”.

Przedmiot regulacji:

- prawo wojenne (*ius ad bellum* i *ius in bello*);
- międzynarodowa komunikacja;
- obrót gospodarczy;
- status osób;
- pokojowe rozstrzygnięcie sporów;

Prawo wojenne:

Joseph de Maistre (1753-1821) „(...) wojna jest zwykłym stanem ludzkiego gatunku”;

Karl von Clausewitz (1780-1831) – „Wojna stanowi kontynuację polityki za pomocą innych środków.” („O wojnie”);

Jakkolwiek użycie siły (prowadzenie wojen) było, jest i będzie naturalnym zachowaniem społeczności zorganizowanych w suwerenne narodowe państwa, należy odnotować fakt, że ustalenia kongresu wiedeńskiego (1815), jak i kongresów późniejszych do 1914 roku, pozwoliły utrzymać pokój w skali kontynentu przez prawie 100 lat. Konflikty jakie miały miejsce w tym okresie były konfliktami kwalifikowanymi jako konflikty (wojny) lokalne, tak w Europie (m.in., wojna krymska - 1854; wojna francusko-pruska – 1870-1871), jak i poza nią (m.in., wojna między Hiszpania a USA – 1898; wojna Burska – 1899-1902; czy też rosyjsko-japońska – 1904-1905).

Ten stan był w części swej pochodną przyjmowanych regulacji, także tych przyjmowanych w następstwie doświadczeń wojen lokalnych.

Do regulacji tych należą:

- akt uznania wieczystej neutralności Szwajcarii (w 1815), a następnie Belgii w 1831 roku;

- deklaracja w przedmiocie (reguł prowadzenia) wojny morskiej (1856);

Deklaracja w przedmiocie wojny morskiej (1856):

„Pełnomocnicy (...) ustalili uroczystą deklarację następującą:

1. Korsarstwo jest i pozostanie zniesione;
2. Bandera neutralna ośłania towar nieprzyjacielski, z wyjątkiem kontrabandy wojennej;
3. Towar neutralny, z wyjątkiem kontrabandy wojennej, nie może być zajęty pod banderą nieprzyjacielską;
4. Blokady aby były ważne, muszą być skuteczne tj., przeprowadzane przez siły zbrojne wystarczające do rzeczywistego bronięcia dostępu do wybrzeża nieprzyjacielskiego”.

- konwencja w sprawie polepszenia losu rannych wojskowych w armiach w polu będących (1864);

W pobliżu miejscowości Solferino, 24 czerwca 1859 roku rozegrała się najkrwawsza w XIX wieku w Europie (obok Waterloo) bitwa, stoczona między armią austriacką a sprzymierzonymi siłami francusko-włoskimi. Do walki stanęło blisko 300 tysięcy żołnierzy, linia bitewna rozciągała się na pięć mil, a walka toczyła się przez ponad piętnaście godzin. Obok ciał zabitych, których nikt nie zbierał z pola walki, umierało w męczarniach tysiące rannych żołnierzy; na polu bitwy pozostało ich ponad 40 tysięcy. Obraz bitwy pod Solferino i skali cierpień uczestników (żołnierzy) opisał Henry Dunant w wydanej w 1862 roku książce „Wspomnienie Solferino”. Jej wydanie, jej społeczny rezonans, i podjęte przez niego działania dały początek procesowi, którego zwieńczeniem była pierwsza konferencja międzynarodowa (Genewa - 1863) w której udział wzięło 14 delegacji państw europejskich. W tej dacie (29.10.1863) powstał Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża. W roku kolejnym przedstawiciele 16 rządów, przyjęli (22 sierpnia 1864) Konwencję.

Najistotniejsze ustalenia Konwencji to:

Art. 1 – Ambulanse i szpitale wojskowe będą uznane za neutralne i jako takie chronione i szanowane przez Strony wojujące tak długo, póki w nich znajdować się będą chorzy albo ranni.

Art. 2 – Personel szpitali i ambulansów obejmujący intendenturę, służby zdrowia, administracji i transportu rannych jako też kapelanów korzystać będzie z dobrodziejstw neutralności, o ile będzie spełniał swe funkcje i póki będą ranni wymagający starania i pomocy.

Art. 6 – Wojskowi ranni lub chorzy będą zabrani i pielęgnowani bez względu na to, do jakiego narodu należą.

Art. 7 – Dla szpitali, ambulansów i transportów ewakuacyjnych przyjęta będzie jednolita flaga odróżniająca. Towarzyszyć jej winna zawsze flaga narodowa. Personel zneutralizowany będzie mógł również założyć opaski, lecz ich wydanie pozostawione będzie władzy wojskowej. Flaga i opaska mieć będą czerwony krzyż na białym polu.

- deklaracja w sprawie pocisków wybuchających małego kalibru (29.11.1868);

Deklaracja stwierdza:

„Zważywszy, że postępy cywilizacji winny prowadzić do złagodzenia w miarę możliwości klęsk wojny; że jedynym uprawnionym celem jaki państwa winny sobie stawiać w czasie wojny jest osłabienie sił zbrojnych nieprzyjaciela; że w tym celu wystarczy możliwie największą liczbę ludzi uczynić niezdolnymi do walki; że poza ten cel prowadziłoby używanie broni, która by niepotrzebnie zwiększała cierpienia ludzi już niezdolnych do walki, albo sprowadzała z koniecznością ich śmierć; że więc używanie podobnej broni byłoby sprzeczne z prawami ludzkości, układające się Strony zobowiązują się, że w razie wojny między nimi wyrzekną się wzajemnie używania przez ich wojska lądowe i morskie wszelkich pocisków, wagi mniejszej niż 400 gramów, które by były wybuchające lub zawierały materie piorunujące czy zapalne. (...)”

W końcu wieku XIX i początkach wieku XX – uwaga państw, w tym Mocarstw, skoncentrowała się szczególnie mocno na *ius in bello*. W szczególności, zarówno na rodzajach broni jakie mogłyby być użyte, jak i potrzebie uściślenia reguł postępowania uczestników konfliktu zbrojnego w jego toku. Zainteresowanie to było następstwem dynamicznego rozwoju technologii zbrojeniowych i narastającego niepokoju co do następstw ich użycia w wojnie. Ta uwaga zaowocowała zwołaniem dwóch wielkich konferencji pokojowych w Hadze i przyjęciem na nich szeregu konwencji.

Konwencje haskie:

Konferencja w 1899 roku; uczestniczyło 26 państw - 3 konwencje;

Konferencja w 1907 roku; uczestniczyły 44 państwa - 13 konwencji;

1907 - poza konwencją I (pierwszą) (o pokojowym rozstrzygnięciu sporów), w każdym z pozostałych przypadków chodzi o *ius ad bellum* (II) i *ius in bello* (III-XIII).

II w sprawie ograniczenia użycia siły celem ściągania długów zawarowanych umową;

III dotycząca rozpoczęcia kroków nieprzyjacielskich;

IV dotycząca praw i zwyczajów wojny lądowej;

V dotycząca praw i obowiązków Mocarstw i osób neutralnych w razie wojny lądowej;

VI dotycząca stanowiska prawnego okrętów handlowych nieprzyjacielskich na początku kroków wojennych;

VII dotycząca przemiany okrętów handlowych w okręty wojenne;

VIII dotycząca zakładania min wybuchających automatycznie za dotknięciem;

IX w sprawie bombardowania przez siły zbrojne morskie w czasie wojny;

X w sprawie zastosowania do wojny morskiej zasad Konwencji Genewskiej;

XI dotycząca pewnych ograniczeń w wykonywaniu prawa zaboru w wojnie morskiej;

XII dotycząca utworzenia Międzynarodowego Trybunału Kaperskiego;

XIII dotycząca praw i obowiązków Mocarstw neutralnych w razie wojny morskiej;

Międzynarodowa komunikacja...

- 1. Rzeki międzynarodowe (1815);
- 2. Cieśniny morskie;
- 3. Kanały morskie;
- 4. Pocztowa;
- 5. Telegraficzna

2. CIEŚNINY morskie (niezbędne dla żeglugi międzynarodowej, terytorialne)

Cieśniny (początki regulacji): cieśniny czarnomorskie, bałtyckie (1857), cieśnina Magellana (1881);

Cieśniny czarnomorskie - Bosfor – Morze Marmara - Dardanele – przykład ewolucji reżimu cieśnin poprzez zawierane kolejno traktaty wielostronne:

Tj. konwencję londyńską (1841); traktat paryski (1856); traktat londyński (1871); traktat pokojowy z Sevres (1920); traktat lozański (1923); (demilitaryzacja cieśnin, Komisja Cieśnin, wolność żeglugi); oraz aktualnie obowiązującą konwencję z Montreux (1936) o wolność żeglugi w cieśninach;

Skala problemu współcześnie – 116 przejść morskich – cieśnin – będących cieśninami terytorialnymi: reguły generalne żeglugi w cieśninach terytorialnych normuje prawo morza z 1982 roku. Prawo to honoruje autonomiczny reżim w/w cieśnin.

3. KANAŁY morskie (sztuczne drogi wodne łączące dwa otwarte dla żeglugi międzynarodowej obszary morskie – obszary morza pełnego).

Kanały sueski, panamski, kiloński... koryncki.

Traktat w sprawie Kanału Sueskiego (1888)

Art. 1 „Kanał morski Sueski będzie zawsze wolny i otwarty, w czasie wojny i w czasie pokoju, dla wszystkich okrętów handlowych czy wojennych bez różnicy bandery. Wobec tego Wysokie układające się Strony postanawiają nie naruszać wolności korzystania z kanału tak w czasie wojny, jak w czasie pokoju. Kanał nie będzie nigdy poddany blokadzie”.

Strefa kanału + 3 Mm obszar morski u wejścia do kanału - zostały zneutralizowane i zdemilitaryzowane.

Traktat między Stanami Zjednoczonymi. a Wielką Brytanią w sprawie Kanału Panamskiego (1901)

Art. 3 „Stany Zjednoczone. przyjmują, jako podstawę neutralizacji rzeczonoego kanału żeglownego, następujące pravidła, których treść zawarta jest w konwencji konstantynopolitańskiej, podpisanej 28 października 1888 roku, w sprawie wolnej żeglugi na Kanale Sueskim, a mianowicie : (...)”.

Traktat wersalski (1919) – Kanał Kiloński

Art. 380 „Kanał Kiloński i dostępy do niego będą zawsze wolne i otwarte na stopie zupełnej równości dla statków wojennych i handlowych wszystkich państw będących w pokoju z Niemcami”.

4. Konwencja w sprawie ochrony kabli podmorskich (1884) – chodziło o kable telegraficzne – komunikacja telegraficzna i pocztowa...:

Międzynarodowy Związek Telegraficzny - 1865 (1835 r.)
Światowy Związek Pocztowy - 1874;

Obrót gospodarczy (handlowy)

Klauzula najwyższego uprzywilejowania;

Konwencja dotycząca ochrony własności przemysłowej (Paryż 1883);
Konwencja o fałszywych oznakach pochodzenia towarów (Madryt 1891);
Porozumienie o rejestracji znaków fabrycznych (1891);

GO: Unia międzynarodowa ochrony dzieł literackich i artystycznych (Berno 1886) – ciągle stanowi fundament regulacji prawnej praw autorskich, współcześnie także w Internecie;

Status osób

Traktat w sprawie obywatelstwa między państwami Związku Północno-Niemieckiego a Stanami Zjednoczonymi (1868)

Art. 1 „Przynależni do Związku Północno-Niemieckiego, którzy stali się naturalizowanymi obywatelami Stanów Zjednoczonych Ameryki i przebywali w Stanach Zjednoczonych pięć lat bez przerwy, winni być uważani przez Związek Północno-Niemiecki jako obywatele amerykańscy i jako tacy traktowani.

Podobnie obywatele Stanów Zjednoczonych, którzy stali się naturalizowanymi przynależnymi Związku Północno-Niemieckiego i przebywali w Północnych Niemczech pięć lat bez przerwy, winni być uważani przez Stany Zjednoczone, jako przynależni Związku Północno-Niemieckiego i jako tacy traktowani.(...)”.

Akt generalny Konferencji Brukselskiej (1890)

W art. 1 wskazywał na "najskuteczniejsze sposoby zwalczania handlu niewolnikami w głębi Afryki" - wykonywał dołączoną do aktu końcowego kongresu wiedeńskiego - Deklarację Mocarstw co do zniesienia handlu Murzynami przyjętą 8 lutego 1815 roku.

Konwencja haska w sprawie zwalczania pijaństwa wśród rybaków na Morzu Północnym, szerzoną przez tzw. szynki pływające (*cabarets flottants*, *coopers* albo *bumboots*) (1887) Jej stronami Zjednoczone Królestwo, Belgia, Holandia, Dania, Niemcy)

III. Okres doby Nowożytnej [1492-2017/18] - podokres 1789-2017/18; 1789-1914/1918; 1914/18-1945 -2017/18

Do połowy XX wieku...

1. Założenia ideowe przyjęte w obrębie społeczności międzynarodowej – w *porządku wersalskim* niezmiennie – suwerenność pozostaje centralną kategorią opisującą sens międzynarodowego obrotu;

Porządek wersalski (międzynarodowy) określony postanowieniami traktatu wersalskiego z 28.06.1919 wypracowanego na konferencji trwającej od 18.01.1919 do 21.01.1920 roku przez 27 uczestników w tym Polskę.

2. Podmioty społeczności międzynarodowej - obok suwerennych państw (Liga Narodów – w 1938 roku liczyła 54 członków - organizacje międzynarodowe (rządowe i pozarządowe).

Rola mocarstw... niezmienna...

Konstruktywna, a także hańbiąca... konferencja w Monachium (29-30.09.1938), na której Francja, Wielka Brytania, Włochy i Niemcy decydowały o losach Czechosłowacji bez jej udziału.

3. Proces normotwórczy

Z jednej strony wielkie dokonania traktatowe określające współczesny sens międzynarodowego porządku...

Pakt Ligi Narodów (LN), statut Międzynarodowej Organizacji Pracy (MOP), Statut Stałego Trybunału Sprawiedliwości Międzynarodowej (STMS), Traktat wyrzeczenia się wojny (traktat *Brianda-Kelloga*) (1928), czy też Protokół dotyczący zakazu używania w wojnie gazów duszących, trujących lub podobnych oraz środków bakteriologicznych (1925)...

Z drugiej ... – zob. pkt. 3.3.

3.1. System zbiorowego bezpieczeństwa (Pakt LN – art. 10).

Art. 10 „Członkowie Ligi zobowiązują się szanować i utrzymać, przeciwko wszelkiej napaści z zewnątrz, całość terytorialną i niezależność polityczną wszystkich członków Ligi. W razie podobnej napaści, jej groźby lub niebezpieczeństwa, Rada zaproponuje środki, jak zapewnić wykonanie niniejszego zobowiązania.”

Dominującym efektem uprawiania suwerennych aktywności w stosunkach międzynarodowych były wojny. Powszechne posługiwanie się wojną jako narzędziem uprawiania polityki nie oznaczało jednak, iż suwereni nie interesują się utrzymywaniem stanu pokoju. Stan pokoju nie był jednak konsekwencją odkrywania wspólnych potrzeb, zabezpieczania wspólnego interesu tworzących społeczność międzynarodową. Stan pokoju miał gwarantować stan politycznego posiadania; suwereni uważali zatem, że stan pokojowych relacji między nimi najpewniej zapewnia stan równowagi sił tj. stan, w którym żaden z partnerów nie będzie w stanie podjąć działań, które zmienią stan osiągniętej równowagi politycznych wpływów i znaczenia. Pokój zatem zapewnia stosowanie zasady równowagi sił i odzwierciedlające w danym momencie osiągnięty stan równowagi, porozumienia i sojusze.

Zasada równowagi sił kładzie się negatywnym cieniem na postrzeganiu reguł prawa międzynarodowego i jego funkcji w normowaniu międzypaństwowych relacji. Wybitny teoretyk prawa Georg Jellinek stwierdzał: „(...) tam gdzie stosowanie się do prawa narodów wchodzi w konflikt z istnieniem państwa, tam ustępuje norma prawna. (...) prawo narodów istnieje dla państwa, nie państwo dla prawa narodów” (!!!)

Doświadczenia I wojny światowej dramatycznie sygnalizują, iż jedyną perspektywą pokoju jest perspektywa przywrócenia szacunku dla prawa, w wielu płaszczyznach, także w płaszczyźnie międzynarodowych relacji.

Przejawem próby zajęcia takiej postawy są podejmowane na konferencji pokojowej w Wersalu (1919), wysiłki budowy nowego porządku międzynarodowego – zmierzającego do odrzucenia zasady równowagi sił. Miarą tego jest próba zbudowania systemu bezpieczeństwa zbiorowego, w skali

powszechnej, refleksem czego było utworzenie Ligi Narodów i umocowanie jej do pewnych działań – art. 10.

„Koncepcja, zasada, system bezpieczeństwa zbiorowego przeciwstawiona być musi tradycyjnej praktyce zawierania, dla kształtowania stanu bezpieczeństwa, sojuszy (*zasadzie równowagi sił*). Sojusze były wymierzone przeciwko określonemu zagrożeniu i precyzyjnie określały obowiązki, jakie przyjmowały na siebie określone grupy państw mające podobne interesy narodowe lub wspólne obawy o bezpieczeństwo. Zasada bezpieczeństwa zbiorowego nie precyzuje określonych zagrożeń, żadnemu narodowi nie udziela gwarancji i żadnego nie dyskryminuje. Teoretycznie jej zadaniem jest stawianie oporu *każdemu* zagrożeniu pokoju, bez względu na to, przeciwko komu byłoby ono skierowane i od kogo miałyby pochodzić. Sojusze zawsze zakładają istnienie potencjalnego przeciwnika. Zasada bezpieczeństwa zbiorowego służy obronie prawa międzynarodowego jako takiego (...) Nie wskazuje ona z góry winowajcy... W przypadku bezpieczeństwa zbiorowego *casus belli* stanowi złamanie zasady „pokoju” rozstrzygnięcia sporów, w czym jak się zakłada wszyscy suwerenowie, wszystkie narody, mają wspólny interes. Dlatego też siły do obrony bezpieczeństwa mobilizowane są w każdym przypadku oddzielnie, wśród... państw, narodów złączonych wspólnym interesem „zachowania pokoju” (Kissinger)

3.2. Od *ius ad bellum* do eliminacji tej prerogatywy suwerennego podmiotu.

Traktat wyrzeczenia się wojny (tzw. Pakt Brianda-Kellogga) (1928).

„Prezydent Rzeszy Niemieckiej, Prezydent Stanów Zjednoczonych... postanowili zawrzeć Traktat (...) zgodzili się na artykuły następujące:

Art. I. Wysokie Układające się Strony oświadczają uroczyście imieniem swoich ludów, że potępiają uciekanie się do wojny celem załatwiania sporów międzynarodowych i wyrzekają się jej jako narzędzia polityki narodowej w swych wzajemnych stosunkach.

Art. II Wysokie układające się Strony uznają, że załatwianie i rozstrzygnięcie wszystkich sporów i konfliktów bez względu na ich naturę lub pochodzenie, które mogłyby powstać między nimi, winno być osiąganego zawsze tylko za pomocą środków pokojowych. (...)”

Traktat w swym oryginalnym założeniu miał być traktatem dwustronnym zawartym, pomiędzy Francją a Stanami Zjednoczonymi. Jego autorami byli Sekretarz Stanu Frank Kellog i Minister Spraw Zagranicznych Francji Aristide Briand. Strona amerykańska zgłosiła propozycję jego wielostronnej formuły. Tak też się stało. Stronami traktatu w chwili wybuchu II wojny światowej było 55 państw.

3.3. Z drugiej wielość mniej spektakularnych regulacji dotyczących rozlicznych, często nowych dziedzin: żeglugi morskiej, śródlądowej, powietrznej, dotyczące współpracy gospodarczej i naukowej.

Skalę obrotu traktatowego obrazuje 4 834 zarejestrowanych umów w Sekretariacie LN. Rejestracja traktatów z Sekretariacie Ligi Narodów rozpoczęła się w 1920 roku, a zakończyła w 1946 roku, z chwilą rozwiązania LN.

Druą poł. XX wieku, początek wieku XXI...

1. Założenia ideowe – niezmiennie - suwerenność wartością centralną ogniskującą sens międzynarodowego obrotu.

2. Podmioty międzynarodowego obrotu - rozszerza się jednak znacząco krąg podmiotów prawa międzynarodowego. Obok suwerennych państw (od 51 założycieli ONZ do 195 (w tym 193 członków ONZ), stabilizujących swoją obecność organizacji międzynarodowych (rządowych i pozarządowych), pojawiają się....nowi uczestnicy międzynarodowego obrotu (spółki wielonarodowe, jednostki – osoby fizyczne i prawne).

2.1. Rola Mocarstw pozostaje niezmienna...

Karta Narodów Zjednoczonych - art. 24 Karty NZ...

„W celu zapewnienia szybkiej i skutecznej reakcji ONZ członkowie nakładają na Radę Bezpieczeństwa główną odpowiedzialność za utrzymanie międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa oraz uznają, że Rada Bezpieczeństwa działa z tytułu tej odpowiedzialności z ich ramienia.”

G-8 – USA, Kanada, Wielka Brytania, Francja, Włochy, Niemcy, Japonia, Rosja;

Kosovo,

Resolution 1244 (1999)

“The Security Council,

(...) Welcoming the general principles on a political solution to the Kosovo crisis adopted 6 May 1999 (S/1999/516, annex 1 to this resolution) ...

Annex 1 Statement by the Chairman on the conclusion of the meeting of the G-8 Foreign Ministers held at the Petersberg Centre on 6 May 1999.

The G-8 Foreign Ministers adopted the following general principles on the political solution to the Kosovo crisis: (...)”

3. Proces normotwórczy

Najważniejsze cechy procesu normotwórczego doby współczesnej (1945-2014/2015):

- (1) Ilościowy wzrost regulacji i przedmiotowe bogactwo regulacji;
- (2) Fakt odwoływania się w normowaniu międzynarodowych relacji nie tylko do tzw. „twardego prawa”, lecz również do reguł „miękkiego prawa” (zob. *soft law* – m.in., uchwały organizacji międzynarodowych);
- (3) Rozbudowa mechanizmów międzynarodowej kontroli wykonywania zobowiązań międzynarodowych (zob. prawo traktatów);
- (4) Regionalizm prawa międzynarodowego;

3.1. Ilościowy wzrost regulacji i przedmiotowe bogactwo regulacji

Obok dziedzin tradycyjnych, takich jak prawo wojny i neutralności; prawo morza; prawo lotnicze; prawo dyplomatyczne i konsularne; prawo traktatów, prawo pokojowego rozstrzygnięcia sporów pojawiają się dziedziny nowe takie jak: prawo kosmiczne, prawo praw człowieka; międzynarodowe prawo ekonomiczne; prawo organizacji międzynarodowych; międzynarodowe prawo ochrony środowiska, aby wymienić najbardziej charakterystyczne nowe dziedziny.

W podręczniku – Aust’a (2005) znajdujemy tytuły rozdziałów: Terroryzm, Międzynarodowe prawo karne; Unia Europejska...

Ilościowy wzrost regulacji ?

W Sekretariacie Organizacji Narodów Zjednoczonych (od 1945 roku) zarejestrowano (art. 102 Karty NZ) i opublikowano (w: *United Nation Treaty Series*) ponad 158 000 umów międzynarodowych w ponad 2 200 woluminach.

Istotnym pytaniem jest pytanie jak ta regulacja rozkłada się w międzynarodowej przestrzeni i jak skutkuje mając na uwadze, zróżnicowaną potencję istniejących suwerennych państw z jednej strony (*failed states/succesful states*) i nowych uczestników obrotu: organizacji międzynarodowych obu rodzajów, podmiotów gospodarczych wielonarodowych i osób fizycznych.

Jak interesująco zauważa Carreau, mając to 'podmiotowe' zróżnicowanie na względzie „Współczesne prawo międzynarodowe jest jednocześnie prawem przedmiotowo zróżnicowanym ale i prawem „różnych prędkości” bowiem jest kierowane do zróżnicowanych kręgów adresatów o różnej zdolności ich adaptowania.”

Jakkolwiek zatem w zasadniczym swym wymiarze prawo międzynarodowe jest prawem stanowionym przez państwa to jednak nie jest już jedynie klasycznym zbiorem norm adresatami wyłącznie do suwerennych państw.

To rozszerzenie kręgu, zróżnicowanych adresatów norm sprawia, że termin 'prawo międzynarodowe publiczne' opisywane jest też innym terminem 'prawo trans-narodowe'. To ostatnie definiowane jest jako zbiór reguł, który normuje działania i procesy przekraczające granice państwowe, te zaś co oczywiste dotyczą nie tylko relacji międzypaństwowych i nie tylko państwa angażują.

3.2. Regionalizm prawa międzynarodowego

Zbiór norm prawa międzynarodowego to: normy powszechne; normy regionalne; normy bilateralne;

Normy regionalne –

- źródło podziału społeczności międzynarodowej czy gwarancja regionalnej tożsamości w obrębie globalnej wspólnoty ?
- okoliczność ograniczająca pożądaną jednolitość prawa międzynarodowego, czy praktyka wzbogacania prawa powszechnego ?

„*A fortiori* regionalizacja może być wyobrażana jako przeciwstawny system, oparty na innych, różnych wartościach i zasadach. Przeciwwstawienie, opozycja pomiędzy prawem międzynarodowym powszechnym a regionalnym niesie za sobą ryzyko (...) Czy można sobie wyobrazić system regionalny, który premiuje własne zasady kosztem zasad systemu powszechnego ? Wszystko zależy od natury tych zasad i sposobu ich przyjęcia” (Decaux).

3.2.1. (Pra-) źródło nieufności wobec reguł regionalnych ?

Efekt praktyki zachodzącej w obrębie jednorodnej społeczności międzynarodowej wieku XIX i początku wieku XX, wyływający z amerykańsko-europejskiego politycznego oddalenia i dystansu - bezpośrednim źródłem którego doktryna Prezydenta Stanów Zjednoczonych *James'a Monroe*.

Doktryna – orędzie prezydenta Stanów Zjednoczonych do Kongresu w sprawie polityki interwencji - (2.12.1823) – tezy orędzia:

(i) Mocarstwa europejskie mogą zachować te kolonie w Ameryce, które zdołały utrzymać w swym posiadaniu; dalsza kolonizacja państw europejskich w przestrzeni amerykańskiej jest niedopuszczalna;

„(...) Do istniejących kolonii czy posiadłości jakiegokolwiek europejskiego Mocarstwa nie mieszaliśmy się i nie będziemy się mieszać. Ale w stosunku do Państw, które proklamowały i utrzymały swoją niepodległość, i których niepodległość dla ważnych powodów i słusznych zasad uznaliśmy, na wszelkie mieszanie się jakiegokolwiek europejskiego Mocarstwa w celu uciskania ich lub kontrolowania w jaki bądź inny sposób ich losów, nie mogliśmy patrzeć inaczej, jak na przejaw nieprzyjaznych zamiarów względem Stanów Zjednoczonych.”

(ii) Stany Zjednoczone powstrzymają się od wszelkiego mieszania się do spraw i sporów europejskich;

„Nasza polityka w stosunku do Europy (...) znaczy: nie mieszać się do wewnętrznych spraw żadnego z tych Mocarstw: uważać rząd *de facto* jako rząd *legalny* (...); rozwijać przyjazne z nim stosunki (...)

(iii) Stany Zjednoczone będą uważały za wymierzone przeciwko sobie wszelkie próby rozciągnięcia na Amerykę przez państwa europejskie ich systemu politycznego, a zwłaszcza wszelkie zamachy na niepodległość i republikańską formę rządów;

„Ze względu na otwartość i przyjazne stosunki istniejące między Stanami Zjednoczonymi a (...) Mocarstwami winniśmy oświadczyć, że każda z ich strony próba rozciągnięcia swego systemu politycznego na tę półkulę musielibyśmy uważać za niebezpieczną dla naszego pokoju i bezpieczeństwa. (...) Jest rzeczą niemożliwą, aby sprzymierzone Mocarstwa mogły rozciągnąć na jakakolwiek część tego kontynentu swój system polityczny, nie wystawiając na niebezpieczeństwo naszej spokojności i szczęścia; i nikt nie może sądzić, żeby nasi bracia z Południa, gdyby ich pozostawiono samym sobie, zgodzili się dobrowolnie przyjąć ten system. Dlatego jest rzeczą niemożliwą, abyśmy obojętnie przyjęli taką interwencję w jakiegokolwiek postaci.”

Świadectwem wpływu doktryny na instytucje (reguły) prawa międzynarodowego, na regionalną ich interpretację, niezgodną z powszechnym ich rozumieniem wyrażały:

- doktryna (Carlos) *Tobar'a* (MrSZ Ekwadoru) / (Genaro) *Estrada'y* (MrSZ Meksyku) – kwestia uznania rządu (1907);

- doktryna (Carlos) *Calvo* (dyplomata argentyński) – kwestia limitacji zakresu opieki dyplomatycznej;

- doktryna (Luis Maria) *Drago* – (MrSZ Argentyny) - kwestia ograniczenia użycia siły w obrocie międzynarodowym;

Źródłem każdej z nich była próba ukształtowania takiej praktyki, a tym samym takiego reżimu prawa międzynarodowego, który ograniczałby groźbę interwencji państw europejskich na obu kontynentach...

Doktryna Calvo – zakładała jako zgodne z prawem międzynarodowym, umieszczanie w kontraktach przyznających prawo podejmowania działań gospodarczych przez podmioty europejskie, których były stroną, klauzul o ich rezygnacji z prawa do odwoływania się do państwa macierzystego o opiekę, czyli rezygnacji prawa obywatela do opieki dyplomatycznej narodowego państwa;

Doktryna formułowana bez skutku...

Bowiem tak w tamtej jak i współczesnej dobie „(...) elementarną zasadą prawa zwyczajowego zasada, która upoważnia państwo do ochrony swoich obywateli

dotkniętych naruszeniami prawa międzynarodowego a popełnionymi przez inne państwo w sytuacji, gdy nie uzyskują oni sprawiedliwości sięgając po zwykłe środki prawne (...) Mając na uwadze swoich obywateli, uruchamiając na ich rzecz działania dyplomatyczne lub międzynarodowe działania sądowe, państwo wykonuje swoje prawo (...)

Doktryna Drago (początek XX w) – stwierdzała, że zobowiązanie finansowe nie może być windykowane przy pomocy zbrojnej interwencji państwa wierzyciela

Doktryna Drago była odpowiedzią na działania floty Wielkiej Brytanii, Niemiec i Włoch, które dokonały blokady i ostrzelały porty Wenezueli w odpowiedzi na niemożność uregulowania zaciągniętych przez władze wenezuelskie długów, zobowiązań wobec obywateli tych państw, jak i szkód im wyrządzonych w toku (i wyniku) toczony wojny domowej.

Doktryna (zmodyfikowana przez amerykańskiego dyplomatę Horacego Portera) wywołała trwałe przekształcenia prawa międzynarodowego. Doktryna Drago/Portera określiła bowiem treść...

II-giej konwencji haskiej z 1907 roku w sprawie ograniczenia użycia siły celem ściągania długów zawarowanych umową.

Art.1 „Układające się Mocarstwa postanawiają nie uciekać się do użycia siły zbrojnej celem ściągnięcia zawarowanych umową długów, których zwrotu, jako należnego jego obywatelom, od Rządu jednego kraju domaga się Rząd drugiego. Wszelako postanowienie to nie będzie mogło się stosować, jeżeli Państwo dłużnicze odrzuca albo pozostawia bez odpowiedzi propozycję rozjemstwa (arbitraż) albo przyjąwszy ją, czyni niemożliwym sporządzenie zapisu na sąd rozjemczy, albo potem zaniecha zastosowań się do wydanego wyroku”.

3.2.II. Regionalizm prawa międzynarodowego – po 1945 roku.

Dwie okoliczności po 1945 roku wpłynęły na to, że regionalne prawo międzynarodowe współcześnie stało się i jest oczywistą i uznaną częścią systemu prawa międzynarodowego:

- proces dekolonizacji (autorskie, regionalne reguły stają się częścią prawa powszechnego);
- procesy integracji politycznej i ekonomicznej (wielość państw i kulturowych przestrzeni, jak i bi-polarny podział świata skłaniał do kształtowania regionalnych reżimów);

Zauważyć wszakże trzeba również, że sama Karta NZ konstatawała wagę i znaczenie regionalizmu, w tym regionalizmu prawa międzynarodowego. Czyniła to w dwóch przypadkach:

A. Rozdz. VIII Karty zatytułowany: Układy regionalne - Art. 52-54 Karty NZ – przytoczmy pierwszy z nich oddający sens przyjętych rozwiązań:

Art. 54.1. „Żaden przepis niniejszej Karty nie wyklucza istnienia układów i organizacji regionalnych w zakresie spraw dotyczących utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, a nadających się do akcji regionalnej, pod warunkiem, że takie układy, organizacje i ich działalność są zgodne z celami i zasadami organizacji Narodów Zjednoczonych.”

B. Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości (będący integralną częścią Karty NZ) – art. 9:

Art. 9 „Przy każdym wyborze [sędziów MTS p.m.] wyborcy winni pamiętać nie tylko, że osoby które mają być wybrane, powinny posiadać wymagane kwalifikacje, ale także, że w Trybunale jako całości należy zapewnić przedstawicielstwo głównych form cywilizacji i najważniejszych systemów prawnych świata.”

Regionalizm prawa po 1989 roku... ?

„(...) bloki ideologiczne, stanowiące długi czas systemy alternatywne, zaniknęły, a po okresie zimnej wojny zaczynają się kształtować nowe związki regionalne, głównie podporządkowane logice integracji ekonomicznej, w Azji, w Ameryce, w Europie, jak i fragmentarycznie w Afryce. Te związki państw są dobrowolne i kształtują się z pełnym poszanowaniem norm powszechnych. Regionalny punkt widzenia stanowi natomiast w dziedzinach takich, jak problemy bezpieczeństwa, ochrony praw człowieka czy handlu.

Czy prawo międzynarodowe pozostanie strukturą prawną normującą zachowania między państwami ? Jest rzeczą pewną, że prawo międzynarodowe z istoty swojej posiada elastyczność przewidującą miejsce dla traktatowego i zwyczajowego prawa regionalnego, trzeba tylko aby to ostatnie szanowało zasady porządku powszechnego. To także problem uszanowania norm *ius cogens* (...)” (Decaux).